

Захарченко Н. І.,
Житомирський державний університет імені Івана Франка

МОРФОСИНТАКСИЧНІ ТА СЕМАНТИЧНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ НАПІВМОДАЛЬНИХ ДІЄСЛІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті аналізуються напівмодальні дієслова німецької мови як граматикалізовані оператори епістемічної модальності. Увага акцентується на їх морфосинтаксичних та семантичних характеристиках.

Ключові слова: напівмодальні дієслова, домінація, командування, домінуючі дієслова, статус дієслова, нефінітна комплементція, евіденційність.

В статье анализируются полумодальные глаголы немецкого языка как грамматикализованные операторы эпистемической модальности. Внимание акцентируется на их морфосинтаксических и семантических характеристиках.

Ключевые слова: полумодальные глаголы, доминация, командование, доминирующие глаголы, статус глагола, нефинитная комплементация, эвиденциальность.

Semi-modal verbs of the German language as grammaticalized operators of epistemic modality are analyzed in the article. Their morphosyntactic and semantic characteristics are emphasized.

Key words: semi-modal verbs, dominance, command, dominant verbs, status of verb, non-finite complementation, evidentiality.

У поле зору пропонованого дослідження потрапили дієслова німецької мови *scheinen, drohen, versprechen, pflegen*, які належать до класу напівмодальних дієслів (**Halbmodalverben**). Варто зазначити, що статус цього класу дієслів ще залишається відкритим, питання про розмежування напівмодальних дієслів (*Halbmodalveben*) та дієслів модальності (*Modalitätsverben*) активно досліджується на сучасному етапі розвитку лінгвістичної думки. Проблематиці напівмодальних дієслів присвячують свої наукові розвідки такі вчені-германісти як Г. Хельбіг, М. Рейс, Г. Дівальд, Й. Буша, Р. Мюллер, Т. Кісс, Г. Бех, П. Айзенберг, Дж. О. Аскедаль, Е. Генчель, У. Енгель, Х. Вейнріх та ін. **Метою** даної статті є аналіз напівмодальних дієслів *scheinen, drohen, versprechen, pflegen* як граматикалізованих операторів епістемічної модальності.

Виокремлення дієслів *scheinen, drohen, versprechen, pflegen* у клас напівмодальних стає можливим завдяки їх спільним морфосинтаксичним та семантичним ознакам. Таку комбінацію дієслів уперше виявимо в наукових студіях П. Айзенберга. Він характеризує ці дієслова як **домінуючі** (*Anhebungsverben*); як такі, що є операторами модальності суджень (*propositionsmodale Operatoren*); такі, що керують другим статусом; що виступають обов'язковими компонентами когерентних (від лат. *cohaereo* – бути зв'язаним, узгодженим) дієслівних конструкцій [7].

Від модальних дієслів вони відрізняються:

- тим, що керують II статусом (модальні ж I статусом);
- або виступають домінуючими дієсловами або мають цей варіант прочитання (модальні ж є командуєчими дієсловами);
- орієнтовані на суб'єкт.

Поняття дієслівного статусу було введено датським лінгвістом Гунаром Бехом [2]. У своїй праці "*Studien über das deutsche Verbum infinitum*" (1955, 1957) дослідник мови системно та повно аналізує німецькі дієслова, що керують певним статусом (*statusregierende Verben*). Статус нефінітного компонента (від лат. *complementum* – доповнення) залежить від вершини, яка виконує селектуєчу роль. Саме здатність вершини вимагати від аргументів певної форми і є статусним керуванням, його можна порівняти з відмінковим керуванням. Розрізняють три незмінні дієслівні форми, які можна охарактеризувати як дієслівний статус в залежності від ступеню граматикалізації:

– чистий інфінітив, що відповідає I статусу:

Er muss *einen Brief schreiben*.

– інфінітив з *zu*, що відповідає II статусу:

Er scheint *einen Brief zu schreiben*.

– дієприкметник II, що відповідає III статусу:

Er hat *einen Brief geschrieben*.

Що стосується **нефінітної комплементції** то, починаючи з 2 пол. XX ст. представники генеративної граматики ведуть жваву дискусію стосовно розмежування у характері синтаксичних зв'язків **домінації** (англ. *Raising*, нім. *Anhebung*) та **командування** (англ. *Equi*, нім. *Kontrolle*). Притримуючись поглядів видатних мовознавців Н. Хомського та П. Розенбаума, які розвинули теорію нефінітної комплементції, зазначимо, що конструкції з домінуючими дієсловами вирізняються тим, що їх суб'єкт або об'єкт не є семантичним аргументом домінуючого дієслова [4; 15]. У командуєчих конструкціях цей нереалізований суб'єкт є ідентичним з аргументом контролюючого дієслова.

Вчені П. Розенбаум [15], Р. Мей [13], А. Штехов [16], В. Штернефельд [16] та Т. Кісс [12, с. 116] зазначають 5 критеріїв, що слугують для розпізнавання домінуючих дієслів:

- домінуючі дієслова допускають введення конструкцій з експлетивним суб'єктом, тобто таким, що служить для заповнення простору: *In diesem Jahr scheint es wieder mehr Ausbildungsplätze zu geben*.
- домінуючі дієслова допускають в ролі комплементів безсуб'єктні конструкції, якими виступають і безособові пасивні конструкції: *Hier scheint heute noch getanzt zu werden*.
- домінуючі дієслова допускають конструкції з ідіоматичним суб'єктом: *Im Kinderzimmer scheint der Teufel los zu sein*.

– у результаті трансформації в пасивну конструкцію можемо отримати перифразу висхідного речення: *Felix scheint Ronja zu besuchen. Ronja scheint von Felix besucht zu werden.*

– домінуючі дієслова допускають *de-dicto* інтерпретацію, коли модальний оператор приписується самому твердженню про реальність, а не реальності: *Ein Einhorn scheint Blumen im Garten zu verstreuen.*

Вищенаведені приклади ілюструють властивості напівмодального домінуючого дієслова *scheinen*.

Те, що напівмодальні дієслова орієнтовані на суб'єкт, означає, що суб'єкт та відсутній аргумент нефінітного дієслова є ідентичними. У. Енгель називає це явище суб'єктною ідентичністю (*Subjektidentität*) [8].

Напівмодальні дієслова мають такі характерні цьому класу дієслів морфосинтаксичні особливості:

– вони не є претерито-презентними, як модальні дієслова;

– мають правильні форми відмінювання, виняток становить лише дієслово *versprechen*;

– є монофункціональними, тобто не мають варіативності модального значення;

– вживаються переважно у формах презенса та претеритума (у швейцарських та австрійських писемних дже-релах інколи можна виявити форму перфекта).

На думку сучасного дослідника німецьких напівмодальних дієслів Т. Кісса, у морфологічному відношенні цей клас дієслів є дещо дефективним, бо на протигагу модальним дієсловам він не має своїх нефінітних форм, що має безпосередній зв'язок з епістемічною інтерпретацією цих дієслів; адже дієслово, що є оператором саме епістемічної модальності, в німецькій мові не зустрічається в нефінітній формі [12]:

* *Die Deregulierung des Fernmeldewesens wird den Boom auslösen versprechen.*

Дослідниця мови М. Рейс позиціонує думку про неабсолютність прогалини нефінітних форм напівмодальних дієслів [14, с. 293]. Надзвичайно рідко можна все ж зустріти форми майбутнього часу цих дієслів:

So wird beim flüchtigen Anblick das blaue Viereck von dieser Seite zu verlieren scheinen.

Що стосується семантики, напівмодальні дієслова *versprechen*, *drohen*, *scheinen*, *pflügen* як граматикалізовані оператори епістемічної модальності ілюструють спорідненість значень. Дієслова *versprechen* та *drohen* становлять подвійну пару, яка має спільний модальний компонент, і відрізняються лише в оцінці пропозиції: якщо у випадку з дієсловом *versprechen* реалізується позитивна оцінка стану речей, який очікується, то у випадку з *drohen* має місце негативне ставлення:

Der Zug mit der Schwiegermutter verspricht in Bälde einzutreffen.

Der Zug mit der Schwiegermutter droht in Bälde einzutreffen.

Як наслідок такої відмінності в семантиці маємо той факт, що дієслово *drohen* в епістемічному значенні не сприймається так виразно, як дієслово *versprechen*. Речення з напівмодальним дієсловом *drohen* частовживаються з метою сформулювати застереження. За допомогою цього операторамовець виражає, що за умови нормально-го перебігу стану речей очікується небажана дія. На протигагу цьому дієслову *versprechen* не містить негативної оцінки.

Семантика дієслів *versprechen* і *drohen* активно досліджується сучасними вченими-германістами. До цієї когорти належать Л. Гункель [9], Т. Кісс [11; 12], Дж. О. Аскедаль [1], М. Рейс [14], Г. Дівальд [5; 6]. Існують певні розбіжності у поглядах вчених, але всі дослідники мови однакові в тому, що ці дієслова є граматикалізованими операторами епістемічної модальності та пов'язують їх з емоційними та ментальними оцінками, з евіденційністю та аспектуальністю.

Інтересом до проблем напівмодального дієслова *scheinen* позначений доробок вченого-германіста Г. Дівальд, яка характеризує це дієслово як дійсний (від гр. *deictico* – вказівний) маркер евіденційності, точніше, як неспецифічний маркер очевидності [5, с. 89]. У такій ролі *scheinen* поряд з іншими епістемічними дієсловами сигналізує про невпевнену ступінь достовірності пропозиції. Маркована оцінка очевидності стосується безпосередньо мовця, тому і є вказівною.

Дієслова пропозиційної модальності не обов'язково вказуватимуть у кожному випадку на те, що мовець не знає ступеня достовірності пропозиції. Він удається до епістемічних виразів з метою пояснити, що йдеться про висновок, який ґрунтується на специфічних фактах. Семантика дієслова *scheinen* залишає статус очевидності пропозиції відкритим, адже стан речей і не стверджується, і не заперчується:

Das Licht brennt. Martin scheint also im Büro zu sein.

На передній план семантики дієслова *scheinen* виходить візуальна очевидність. Недаремно значення лексичного дієслова *scheinen* порівнюють зі значенням дієслова *leuchten*. Г. Дівальд тлумачить причини цього зв'язку у світлі теорії граматикалізації [5, с. 93]. В діахронічному розвитку лексичне дієслово *scheinen* з дієслова візуального ефекту розвинулося в прямий візуальний маркер достовірності, і в сучасній німецькій мові формується у неспецифічний маркер достовірності.

Стереотипною модальністю або значенням звичностінаділене останнє дієслово цього класу *pflügen*. На сучасному етапі розвитку германістики воно є найменш дослідженим і потрапило в коло зору таких дослідників, як-то Е. Генчель, Г. Вейдт, А. Кратцер та ін. Це дієслово не є евіденційним, воно обмежує дійсність, виражає лише її звичність, яка зображується інформацією про умови, за яких ця дія є дійсною:

Sie pflegte mit dem Auto zur Arbeit zu fahren.

На думку вченого Г. Бусмана, дієслово *pflügen* може мати більш нейтральне значення, ніж просто ітеративно-звичне (від лат. *iteratio* – повторюю) [3, с. 324]. Що стосується комплементації, не кожне дієслово може його доповнювати. Твердження, в яких йдеться про вид як такий, і які не допускають варіативності, не можуть виступати комплементами до *pflügen*, порівняймо:

* *Der Dodo pflegte ein seltsamer Vogel zu sein.*

Der Hund pflegt seinem Herrchen aufs Wort zu gehorchen.

Таким чином, наше дослідження дозволяє зробити висновки, що напівмодальні дієслова німецької мови

scheinen, drohen, versprechen, pflegen є монофункціональними операторами модальності суджень, які поводяться синтаксично гомогенно, є суб'єктноорієнтованими, виступають обов'язковими компонентами когерентних конструкцій, керують II статусом і є домінуючими дієсловами.

Напівмодальні дієслова німецької мови залишаються об'єктом пильного інтересу вчених-германістів, адже залишається коло питань, що потребує більш детального вивчення, а саме: критерії розмежування напівмодальних дієслів та дієслів модальності, характер синтаксичних зв'язків у конструкціях з напівмодальними дієсловами, взаємозв'язок семантичних ознак та форм синтаксичної реалізації дієслів і т. ін. Отримані результати дозволяють окреслити певні **перспективи** у комплексному вивченні функціональних і структурних характеристик конструкцій з напівмодальними дієсловами сучасної німецької мови.

Література:

1. Askedal J. O. Drohen und versprechen als sogenannte "Modalitätsverben" in der deutschen Gegenwartssprache / John Ole Askedal // Deutsch als Fremdsprache. – 1997. – 34 : 1. – S. 12-19.
2. Bech G. Studien über das deutsche Verbum infinitum / Gunnar Bech. – 2. Auflage. – Tübingen : Niemeyer, 1983.
3. Bußmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft / Hadumod Bußmann. – 3., akt. u. erw. Aufl. – Stuttgart : Kröner, 2002. – S. 324.
4. Chomsky N. Lectures on Government and Binding / Noam Chomsky. – Dordrecht : Foris, 1981.
5. Diewald G. Scheinen-Probleme: Analogie, Konstruktionsmischung und die Sogwirkung aktiver Grammatikalisierungskanäle / Gabriele Diewald // Modalität und Modalverben im Deutschen. Linguistische Berichte. – Hamburg : Buske, 2001. – S. 89.
6. Diewald G. Faktizität und Evidentialität. Semantische Differenzierungen bei den Modal- und Modalitätsverben im Deutschen / Gabriele Diewald // Tempus, Temporalität und Modus, Modalität im Sprachenvergleich : Eurogermanistik. – Tübingen : Stauffenburg, 2004. – S. 231-258.
7. Eisenberg P. Grundriss der deutschen Grammatik / Peter Eisenberg. – Stuttgart : Metzler, 1986.
8. Engel U. Deutsche Grammatik / Ulrich Engel. – München : Iudicium, 2004. – 246 ff.
9. Gunkel L. Selektion verbaler Komplemente: Zur Syntax der Halbmodal- und Phasenverben / Lutz Gunkel // Deutsche Grammatik in Theorie und Praxis. – Tübingen : Niemeyer, 2000. – S. 111-121.
10. Hentschel E. Handbuch der deutschen Grammatik / Elke Hentschel, Harald Weydt. – Berlin : de Gruyter, 2003. – 76 f.
11. Kiss T. Infinite Komplementation / Tibor Kiss. – Tübingen : Niemeyer, 1995.
12. Kiss T. Subjektselektion bei Infinitiven / Tibor Kiss // Der Infinitiv im Deutschen. – Tübingen : Stauffenburg, 2005. – S. 115-132.
13. May R. Logical Form / Robert May. – Cambridge, London : The MIT Press, 1985.
14. Reis M. Bilden Modalverben im Deutschen eine syntaktische Klasse? / Marga Reis (Hg.), Reimar Müller // Modalität und Modalverben im Deutschen. Linguistische Berichte. – Sonderheft 9. – Hamburg: Buske, 2001. – S. 293.
15. Rosenbaum P. The grammar of English predicate complement constructions / Peter Rosenbaum. – Cambridge, London : The MIT Press, 1967.
16. Stechow A. Bausteine syntaktischen Wissens / Arnim von Stechow, Wolfgang Sternefeld. – Opladen / Wiesbaden : Westdeutscher Verlag, 1988.